

شناخت و تحلیل عوامل مؤثر بر رکود صنعت قالی‌بافی در نواحی روستایی با استفاده از روش کیو (مورد مطالعه: شهرستان گنبد کاووس)

* امین محمدی استاد کالیبه^۱، ناصر بیات^۲

۱. استادیار، گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه گنبد کاووس، گنبد کاووس، ایران.
۲. استادیار، گروه جغرافیه، دانشکده فرماندهی و ستاد، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران.

حکیده

تاریخ دریافت: ۳۰ بهمن ۱۳۹۴
تاریخ پذیرش: ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۵

صنعت فرش دست‌باف یا به عبارتی قالی‌بافی از کهن‌ترین صنایع بومی نواحی روستایی ایران از جمله استان گلستان شناخته می‌شود. این صنعت در چند دهه گذشته با دلایل گوناگونی که اغلب ناشی از تحولات پیشرفته در ساختار اقتصادی و اجتماعی کشور است، با در زمینه تولید مشکل و رکود مواجه شده است. در این پژوهش سعی بر آن شد تا با بهره‌گیری از روش شناسی کیو، بر پایه نتایج پژوهش‌های مرتبط با فرش دست‌باف ایران و تجزیه و تحلیل فضای گفتمانی موجود، شناخت جامعی از علل رکود صنعت فرش‌بافی در منطقه بررسی شده ارائه شد. پس از آن با استفاده از مشارکت متخصصان دیدگاه‌های مختلف شناسایی و دسته‌بندی شد. بدین صورت گامی فراتر از مجموعه تحلیل‌هایی که تاکنون ارائه شده برداشته شد. در گام بعدی به روش نمونه‌گیری هدفمند ۲۶ نفر از خبرگان فرش دست‌باف ترکمن برای انجام مرحله مرتب‌سازی کیو مشارکت کردند. پس از پایان مرتب‌سازی، ماتریس داده‌ها برای تحلیل در نرم‌افزار SPSS تشکیل شد. برپایه منطق روش شناسی کیو، از روش تحلیل عملی کیو استفاده شد که اصلی‌ترین روش برای تحلیل ماتریس داده‌های کیو بود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد از دیدگاه کارشناسان از میان مجموعه عوامل تأثیرگذار بر رکود صنعت قالی‌بافی در نواحی روستایی شهرستان گنبد کاووس دو عامل «عقب‌ماندگی فنی در تولید فرش دست‌باف» و «بهره‌وری کمتر فرش‌بافی در مقایسه با دیگر فعالیت‌های اقتصادی» تأثیر بیشتری داشت. براساس نتایج پژوهش به نظر می‌رسد چیرگی بر رکود فعالیت قالی‌بافی در منطقه مطالعه شده بیش از هر چیز به عواملی از این دست نیاز دارد: نگرش سیستمی به اقتصاد روستایی و برنامه‌ریزی راهبردی مبتنی بر جریان‌های متنوع و متناسب با شرایط متغیر آینده در بازار فرش دست‌باف.

کلیدواژه‌ها:

روش کیو، رکود فرش‌بافی، اقتصاد روستایی، شهرستان گنبد کاووس، فرش دست‌باف ترکمن

۱. مقدمه

فرش‌باف کشور در نواحی روستایی سکونت دارند (Sham Abadi & Khodadad Hossini, 2009). رونق این صنعت در نواحی روستایی علاوه بر کمک به رشد اقتصاد ملی، می‌تواند به بهبود وضعیت اقتصاد روستایی بیانجامد. همچنین رکود این صنعت در بسیاری از نواحی روستایی کشور می‌تواند کاهش درآمد خانوارهای روستایی را در پی داشته باشد (Mir Kattouli, 2009). متأسفانه به دلیل معایب اساسی در ابعاد سازمانی، ساختاری، مدیریتی، تولیدی و به‌ویژه تجاری و بازرگانی، فرش ایران دوران افول و رکورد شکننده‌ای را در عرصه رقابت‌های جهانی پیموده است و اکنون در شرایط بحرانی خاصی به سر می‌برد. از طرف دیگر، بی‌توجهی به اصول و مبانی بازاریابی و تجارت که فرایند تولید آن را نیز دربردارد، مزیت‌های رقابتی فرش دست‌باف را در داخل و به‌ویژه در سطح جهانی با مخاطرات جدی مواجه کرده است. گفتنی است تجربه موفق دیگر کشورها از توجه آن‌ها به واقعیت‌های محیط تجارت و دیگر عوامل تأثیرگذار حکایت دارد (Sham Abadi & Khodadad Hossini, 2009).

قالی‌بافی یکی از کهن‌ترین فعالیت‌های اقتصادی در ایران به‌شمار می‌آید که به‌طور سنتی در نواحی روستایی رواج بیشتری دارد. این صنعت در کنار برخورداری از اهمیت اقتصادی خرد و کلان، از نظر هنری و ویژگی‌های زیبایی‌شناختی فرهنگ ایرانی نیز دارای اهمیت بسیاری است (Heydari Shakib, 2011). تولید فرش دست‌باف در اقتصاد ایران به دلیل بهره‌گیری از فناوری ساده و کم‌هزینه، مواد اولیه ارزان، ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار و تحصیل درآمدهای ارزی از مزیت نسبی برخوردار است (Saberi, 2003). این صنعت ضمن اینکه کمترین میزان ارزی را دارد، کم‌هزینه‌ترین شیوه ایجاد اشتغال در کشور را نیز به‌خود اختصاص داده است. امروزه افراد بسیاری در این صنعت مشغول فعالیت هستند و بیشترین جمعیت شاغل در این صنعت را زنان تشکیل می‌دهند (Shajari & Ghavami, 2003).

براساس آمارهای مختلف بیش از ۶۵ درصد جمعیت

* نویسنده مسئول:

دکتر امین محمدی استاد کالیبه

نشانی: گنبد کاووس، دانشگاه گنبد کاووس، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، گروه مرتع و آبخیزداری.

تلفن: ۳۳۰۳۳۰۱۴۳ (۹۱۱) +۹۸

پست الکترونیکی: aminmohammadi@gonbad.ac.ir

بهینه‌سازی تصمیم‌گیری‌ها و سرانجام امکان‌پذیری و واقع‌گرایی طرح‌ها کمک کرد (Eynali & Taher Khani, 2006).

از جمله عوامل داخلی دیگر سیاست‌های تجاری و ارزی متفاوت در مقاطع مختلف است. برخی از این سیاست‌ها آثار مطلوبی بر رونق و ارتقای صادرات و برخی دیگر آثار نامطلوبی بر صادرات در این بخش گذاشته است. به‌عنوان مثال، می‌توان به سیاست آزادسازی تجارت خارجی و رفع موانع صادراتی در ابتدای نخستین برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی کشور اشاره کرد که به رونق صادرات فرش کمک کرد یا معرفی نرخ ارز شناور برای کالاهای صادراتی و وارداتی بدون انتقال ارز به‌همراه سیاست‌های تکمیلی که در امر توسعه صادرات نقش مؤثر داشته است.

در این میان از عوامل خارجی مؤثر بر کاهش صادرات در سال‌های اخیر می‌توان به کاهش تقاضای فرش دست‌باف در بازارهای جهانی به دلایل متعدد از جمله ظهور کالاهای اساسی جانشین فرش دست‌باف با قیمت‌های نسبی ارزان، رکود اقتصادی جهان و بیکاری و کاهش درآمد‌های ناشی از آن اشاره کرد. همچنین افزایش رقابت‌پذیری در بازار جهانی از دیگر عوامل خارجی است که با آزادسازی تجارت خارجی در سال‌های اخیر به علت باصرفه‌بودن صنعت فرش برای کشورهای رقیب، به‌ویژه هند و پاکستان، روند روبه‌رشدی داشته است. مهم‌ترین دلایل این امر عبارت است از: ارزان‌بودن نیروی کار، استفاده از تعرفه‌های ترجیحی، مشابه‌سازی و تقلید، تبلیغات و پیگیری راهبردهای نفوذی در بازارهای جهانی و حمایت دولت آن‌ها از قالی‌باغان (Shajari & Ghavami, 2003).

برخی مسائل از قبیل رشد تعداد مصرف‌کننده در مقایسه با تعداد فرش‌های تولیدشده به دلیل بادوام‌بودن این کالای مصرفی، گسترش مصرف فرش‌های ماشینی در کشورهای توسعه‌یافته، رقابت در قیمت و تقلید کشورهای دیگر از طرح‌های ایرانی تقاضای جهانی فرش ایران را به‌مرور زمان تحت‌الشعاع قرار داده است. از سال ۱۳۷۹ تاکنون براساس آمارها روند نزولی بر صادرات فرش دست‌باف ایران حاکم شده است؛ به‌طوری‌که برحسب آمار گمرک، صادرات فرش دست‌باف از ۵۰۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۵ به ۴۴۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۶ کاهش یافته است که این میزان کاهش ۱۲ درصدی را نشان می‌دهد (Azouji, 2013).

پیشینه تحقیق

شم‌آبادی و خرداد حسینی (۲۰۰۹) عوامل رکود در صنعت فرش دست‌باف ایران را متأثر از ضعف عملکرد و ضعف کارایی در ابعاد سازمانی، ساختاری، مدیریتی و به‌ویژه تجاری و بازرگانی می‌دانند؛ بدین معنا که فرش دست‌باف ایران دوران افول و رکود شکننده‌ای را در عرصه رقابت‌های جهانی پیموده است و اکنون در شرایط بحرانی به‌سر می‌برد. از طرف دیگر بی‌توجهی به اصول و مبانی بازاریابی و تجارت که فرایند تولید آن را نیز دربرمی‌گیرد، مزیت‌های

تولید فرش دست‌باف در استان گلستان از دیرباز میان ساکنان این منطقه، به‌ویژه اقوام ترکمن، رواج داشته است. بانوان زیادی در این ناحیه به‌صورت موقتی و دائم به این صنعت اشتغال دارند. براساس آمار سازمان صنعت و معدن و تجارت استان گلستان حدود ۷۰ هزار نفر در استان به‌صورت سنتی و نسل‌به‌نسل قالی‌باف هستند که از این تعداد حدود ۳۱ هزار نفر کارت شناسایی قالی‌بافی دارند. تمرکز بیشتر واحدهای فعال در صنعت فرش استان در شهرهای گنبد، بندر ترکمن، آق‌قلا و کلالة است که در این میان گنبد با داشتن ۳۰ درصد سهم تولید دست‌بافته‌های استان، بیشترین سهم را دارد (Adeli, 2013).

فرش ترکمن طی سال‌های اخیر، به‌ویژه در ابعاد کیفی، دچار رکودی محسوس شده است. متأسفانه در تولید حجم عمده‌ای از فرش دست‌باف ترکمن (به‌جز مواردی انگشت‌شمار) معیارها و نگاه کلان و فرایندی برای تولید با مزیت رقابتی مبتنی بر اصول بازاریابی و نگاه مشتری‌مداری در نظر گرفته نشده است. عموماً تولیدکنندگان این نوع فرش‌ها پس از تولید، در گرداب مشکلات بسیاری از عوامل مختلف (از جمله عوامل رقابتی و قیمتی و کیفیتی) فرومی‌روند و در سطح رقابت بین‌المللی نیز رقیب صادرکنندگانی می‌شوند که با تکیه بر آخرین دستاوردهای علمی و فناوری محصولات خود را تولید کرده‌اند و ضمن بهره‌گیری از برجستگی‌های هنری فرش، تولیدات خود را با موفقیت به فروش می‌رسانند (Esfandiari, Tajpouri, & Pakzad, 2010).

این اتفاق نه تنها خسارت‌های مادی برجای گذاشته؛ بلکه یکی از زمینه‌های اصلی ایجاد اشتغال در این منطقه را نیز کم‌رنگ کرده است. با توجه به تحولات اقتصادی و مشکلات چنددهه گذشته در زمینه تولید فرش دست‌باف روستایی، از جمله در منطقه بررسی‌شده، این پژوهش با رویکرد علت‌شناسانه و شناخت و تحلیل، علل رکود صنعت قالی‌بافی در استان گلستان را ریشه‌یابی می‌کند و در این راستا از دیدگاه کارشناسان و صاحب‌نظران بهره می‌گیرد. بر این مبنا، پرسش اصلی پژوهش این بوده است: «مهم‌ترین علل مؤثر بر رکود صنعت قالی‌بافی ترکمن در استان گلستان کدام است؟»

۲. مروری بر ادبیات موضوع

اهمیت اقتصادی فرش دست‌باف و دلایل رکود آن

صنعت فرش یکی از معدود صنایعی است که به‌واسطه قدمت و سابقه آن ضمن به‌کارگرفتن جمعیتی فراوان، به‌ویژه در روستاها، مشاغل جانبی بسیاری را ایجاد کرده است (Ziaei, 2002). اشتغال به این حرفه برخلاف بسیاری از رشته‌های صنعتی به سرمایه‌گذاری در مقیاس وسیع نیاز ندارد و می‌تواند با رفع بیکاری‌ها و کم‌کاری‌های فصلی در روستاها و نیز در رشد و توسعه مناطق و تا حدی در کاهش مهاجرت روستاییان به شهرها مؤثر واقع شود (Darabi, 2005). از این رو مهم‌ترین جنبه‌های اقتصادی فرش دست‌باف را می‌توان در اشتغال‌زایی و تحصیل ارز و کمک به بهبود اقتصاد روستا دانست. همچنین از رهگذر فرایند ارزیابی طرح‌ها و برنامه‌ها می‌توان به

شهرستان ملایر»، نتیجه گرفتند که براساس دیدگاه پاسخ‌گویان مهم‌ترین علت رکود صنعت قالی‌بافی در روستاهای مطالعه‌شده «گرایش خانواده‌های روستایی به سبک، شیوه و فرهنگ زندگی شهرنشینی و ناهمخوانی آن با سبک و شیوه زندگی و معیشت سنتی در روستا» و کم‌اهمیت‌ترین علت نیز «مشکلات بهداشتی قالی‌بافی به سبک سنتی در خانه» است.

منطقه مطالعه‌شده

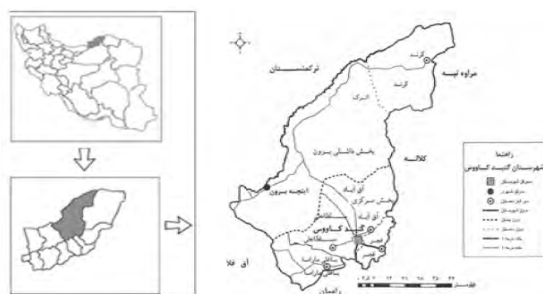
جمعیت شهرستان گنبد کاووس افزون بر ۳۲۵۷۸۹ نفر است و براساس آخرین تقسیمات کشوری دو بخش، شش دهستان و ۱۶۷ آبادی دارای سکنه و ۱۰ آبادی خالی از سکنه دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). در جدول شماره ۴، موقعیت شهرستان گنبد کاووس در کشور و استان گلستان نشان داده شده است (تصویر شماره ۱).

۳. روش شناسی تحقیق

در این پژوهش سعی بر آن شده است تا با بهره‌گیری از روش شناسی کیو، نخست بر پایه نتایج پژوهش‌های مرتبط با اقتصاد فرش دست‌باف در ایران و تجزیه و تحلیل فضای گفتمانی موجود، شناخت جامعی از علل رکود صنعت فرش‌بافی در منطقه بررسی شده به دست آید. سپس با بهره‌گیری از مشارکت متخصصان، دیدگاه‌های مختلف در این زمینه شناسایی و دسته‌بندی و بدین ترتیب گامی فراتر از مجموعه تحلیل‌های ارائه‌شده برداشته شود. از این رهگذر انتظار می‌رود شرایط لازم برای توجه به همه ابعاد اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی فرش دست‌باف از زاویه‌های دید گوناگون فراهم شود.

مطالعه و گردآوری فضای گفتمان

در این پژوهش تمام مقاله‌های علمی، گزارش‌های خبری، منابع شفاهی، تجربه‌های فردی و کتاب‌هایی بررسی شد که محتویات یا گزاره‌هایی را درباره رکود فرش‌بافی با تأکید بر شرایط منطقه مطالعه‌شده به‌عنوان قلمرو فضای گفتمان در برداشت. براین اساس فهرستی از گزاره‌های مختلف درباره رکود صنعت قالی‌بافی در ناحیه روستایی مطالعه‌شده استخراج شد.

تصویر ۱. موقعیت شهرستان گنبد کاووس در کشور و استان گلستان.

رقابتی فرش دست‌باف را در داخل و به‌ویژه در سطح جهانی، با مخاطرات جدی مواجه کرده است. تجربه موفق دیگر کشورها حاکی از توجه آن‌ها به واقعیت‌های محیط تجارت و دیگر عوامل تأثیرگذار است (Sham Abadi & Khodadad Hossini, 2009).

میرکتولی (۲۰۰۹) در بررسی دلایل اجتماعی کاهش کیفیت فرش دست‌باف ایران که در مرحله اول آن به فرش ترکمن اشاره کرده‌اند، علل و عوامل مؤثر در ضعف کیفیت فرش ترکمن را ارزیابی کرده‌اند. نتایج این تحقیق نشان داد بیشتر افراد در روش «دستمزدی‌بافی» مشغول به‌کارند و این امر محصول را از کیفیت دور و به کمیت، نزدیک می‌کند. همچنین «آموزش سنتی» و انتقال مهارت به‌شکل سینه‌به‌سینه و از طریق مادران و خویشاوندان، مهم‌ترین روش شکل‌گیری مهارت و توان فنی قالی‌بافان است. علاوه‌براین نظارت ناکافی و بی‌تأثیر کارفرمایان در سیستم دستمزدی‌بافی، سرمایه‌گذاری اندک تعاونی‌ها و نهادهای دولتی در فرایند تهیه مواد اولیه از یک سو و ناسالم بودن شبکه توزیع مواد اولیه لازم برای صنعت فرش ترکمن از سوی دیگر، موجب به‌کارگیری مواد نامرغوب توسط بافندگان و افت کیفیت فرش شده است.

علی‌پوری (۱۹۹۹) در تحقیقی درباره دار و ابزار قالی‌بافی، شیوه‌های بافت و تکمیل برای بهبود کیفیت فرش دست‌باف در استان‌های گلستان، سمنان و قم به این نتیجه دست یافت که در استان گلستان ۹۹/۵ درصد از بافندگان از دارهای افقی استفاده کرده‌اند که بیشتر از جنس چوب و فاقد تکیه‌گاه و پدال بوده است. همچنین رواج شیوه‌های بافت، ذهنی‌بافی و استفاده از گره‌های تقلبی، ناسازگاری بین رج‌شمار و مواد اولیه، ناهماهنگی در رنگ‌بندی، بی‌توجهی به سلیقه‌های خریداران به‌ویژه در بازارهای جهانی، استفاده از طرح‌ها و نقشه‌های تکراری، استفاده از رنگ‌های بی‌ثبات، بهره‌برداری از مواد اولیه نامرغوب (به‌ویژه پشم دباغی‌شده و الیاف مصنوعی) از مهم‌ترین دلایل کاهش کیفیت فرش دست‌باف ترکمن است.

جعفرنژاد و همکاران (۲۰۰۹) معتقدند وجود برخی مشکلات در زمینه بازاریابی، عرضه و ارائه خدمات پس از فروش به مشتریان در بازارهای جهانی مشکلات زیادی را برای دست‌اندرکاران صنعت فرش دست‌باف ایران ایجاد کرده است که با وجود عرضه محصولی اصیل، شاهد سیر نزولی تولید و صادرات فرش دست‌باف ایران در سال‌های اخیر هستیم و به‌طور کلی، نسبت به دیگر رقبای خارجی در جایگاه پایین‌تری قرار داریم (Jafar Najad, Sajjadi Panah, Saffavi, 2009). **پورصادق و همکاران (۲۰۱۰)** نیز مشکلات صادرات فرش دست‌باف و نارسایی‌های متعدد در انطباق با شرایط نوین بازارهای بین‌المللی و کسب جایگاه واقعی را عامل رکود می‌دانند (Poursadegh, Bohlooli, Hajikhani, 2010).

رضوانی و همکاران (۲۰۱۲) در بررسی خود با عنوان «شناخت و تحلیل عوامل مؤثر بر رکود صنعت قالی‌بافی در نواحی روستایی

انتخاب یک نمونه معرف از فضای گفتمان

۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱

تصویر ۲. نمودار کیو (منبع: نگارندگان).

شکل مانند طیف لیبرت، چند طیف را دربرمی‌گیرد؛ به طوری که مشارکت‌کنندگان براساس ادراکات و دیدگاه خود، کارت‌های کیو را به ترتیب اهمیت یا میزان موافقت یا مخالفت، روی نمودار مرتب می‌کنند (Exel, Graaf, & Brouwer, 2007). در این پژوهش با توجه به ماهیت و تعداد عوامل یا عبارات کیو، یک نمودار مدرج هفت‌طیفی طراحی شد (تصویر شماره ۲). برای تحلیل آماری داده‌های حاصل از مرتب‌سازی‌ها، روش تحلیل عاملی کیو به کار رفت که یک روش چندمتغیره است. از نظر شیوه اجرا، تحلیل عاملی کیو تفاوت چندانی با تحلیل عاملی معمولی ندارد؛ اما تفاوت بنیادین در اینجاست که در تحلیل عاملی کیو، به جای همبستگی میان متغیرها، همبستگی میان افراد مشارکت‌کننده سنجیده می‌شود و افراد براساس نوع نگرش‌شان دسته‌بندی می‌شوند (Duenckmann, 2010). در این مطالعه نیز دیدگاه‌های شناسایی‌شده براساس ماتریس عاملی چرخش‌یافته و بیشترین امتیازهای عاملی محاسبه‌شده، با روش تحلیل مقایسه‌ای تفسیر شد.

۴. یافته‌ها

ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان

در تحقیق حاضر به روش نمونه‌گیری هدفمند، تعداد ۲۶ نفر از کارشناسان و خبرگان فرش دست‌باف ترکمن، برای انجام مرحله مرتب‌سازی کیو مشارکت کردند. از این تعداد پنج نفر زن (۱۹/۲۳ درصد) و ۲۱ نفر مرد (۸۰/۷۷ درصد) بودند. از میان مشارکت‌کنندگان ۹ نفر عضو هیئت علمی دانشگاه‌های استان، هفت نفر تاجر با سابقه در زمینه خریدوفروش و صادرات فرش ترکمن، پنج نفر کارشناس اداره‌های دولتی و دو نفر طراح و سه نفر استاد بافت فرش بودند. بر پایه مرحله نخست روش‌شناسی پژوهش و یافته‌های حاصل از مطالعه فضای گفتمان، علل رکود صنعت فرش دست‌باف روستایی به شرح جدول شماره ۱ است. در چهارچوب روش کیو، این بخش از یافته‌ها مبنای تحلیل و دسته‌بندی دیدگاه مشارکت‌کنندگان درباره علل رکود صنعت فرش ترکمن شهرستان قرار گرفت.

تحلیل داده‌ها

پس از پایان مرتب‌سازی برای تحلیل داده‌ها، ماتریس داده‌ها در نرم‌افزار SPSS تشکیل شد. براساس منطق روش‌شناسی کیو،

در روش کیو، یک نمونه کیویی مطمئن باید همه ابعاد فضای گفتمان را پوشش دهد (Ellingsen, Størksen, & Stephens, 2010). در این راستا از مجموع راهکارها و راه‌حل‌ها و پیشنهادها علمی گردآوری‌شده مواردی که دربردارنده مفهوم یکسانی بود، ذیل یک مقوله کلی خلاصه شد تا از این راه با حذف موارد یکسان یا تکراری، امکان خلاصه‌سازی داده‌ها ذیل مقوله‌های اصلی فراهم شود. با توجه به اینکه در تقسیم‌بندی کلی، نمونه کیو به دو دسته با ساختار و بی‌ساختار تقسیم می‌شود (Khoshgooyanfar, 2007)، در اینجا برای پرهیز از سوگیری یا جهت‌دهی به مسیر پژوهش، نمونه کیویی بی‌ساختار به کار رفت. در پایان این مرحله، شانزده گزاره یا عبارت کیو^۱ به عنوان نمونه کیو انتخاب شد. سپس برای بررسی روایی و پایایی^۲ نمونه کیو، از هفت نفر از کارشناسان خبره آشنا به موضوع بررسی‌شده نظرخواهی شد. پس از اخذ دیدگاه‌ها و اعمال آن‌ها، روایی و قابلیت اطمینان ابزار سنجش به منظور مرتب‌سازی کیو تأیید شد (جدول شماره ۱). برای آماده‌سازی نمونه کیو، هر کدام از گزاره‌های شانزده‌گانه روی کارت‌هایی با ظاهر یکسان درج (کارت کیو) و سرانجام برای هر کارت به‌طور تصادفی یک شناسه یا کد تعیین شد.

انتخاب مشارکت‌کنندگان

به‌طور معمول در روش کیو، مشارکت‌کنندگان به روش نمونه‌گیری هدفمند از میان اهالی فضای گفتمان انتخاب می‌شوند و به این صورت همه عوامل یا دیدگاه‌های موجود در نمونه کیو مدنظر قرار می‌گیرد (Wright, 2013). در این پژوهش با در نظر گرفتن ابعاد گوناگون مطالعه‌های اقتصاد قالی‌بافی در نواحی روستایی، مشارکت‌کنندگان از میان افرادی برای مشارکت در مرتب‌سازی کارت‌های کیو روی نمودار کیو برگزیده شدند که در این زمینه از سابقه پژوهشی یا اجرایی و حرفه‌ای مناسب برخوردار بودند. معمولاً تجربه‌های مختلف علمی در زمینه روش‌شناسی کیو نشان می‌دهد که تعداد مشارکت‌کنندگان در روش کیو یک‌ونیم تا دو برابر تعداد گزاره‌های کیو انتخاب می‌شود. در شرایط محدودیت‌دار نیز بهتر است تعداد مشارکت‌کنندگان کمتر از تعداد عبارت یا گزاره‌های کیو نباشد (Watts & Stenner, 2012). در این پژوهش ۲۶ نفر برای مرتب‌سازی کیو مشارکت کردند که این تعداد بیش از یک‌ونیم برابر شانزده گزاره نمونه کیو است.

طراحی نمودار کیو، مرتب‌سازی و تحلیل عاملی کیو

در بیشتر پژوهش‌هایی که با روش کیو انجام می‌شود، نمودار کیو به شکل توزیع طبیعی روی صفحه‌ای طراحی می‌شود. این

1. Q statement
2. Reliability

برای شناسایی الگوهای ذهنی مشارکت‌کنندگان تحلیل عاملی به شیوه اکتشافی با استفاده از ماتریس همبستگی انجام شد. سپس روش مؤلفه‌های اصلی به کار رفت که از رایج‌ترین شیوه‌های استخراج عامل‌ها در تحلیل عاملی کیو است. از روش واریمکس نیز برای چرخش عامل استفاده و سرانجام شش عامل یا دیدگاه با مجموع واریانس ۸۶/۷ درصد شناسایی شد. بر پایه ماتریس عاملی چرخش یافته و محاسبه بارهای عاملی بیشتر از ۰/۵، شش عامل یا دیدگاه استخراج شد. چهار نفر (۱۵/۳۸ درصد) از افراد در عامل اول، سه نفر (۱۱/۵۳ درصد) از افراد در عامل دوم، پنج نفر

از روش تحلیل عاملی کیو استفاده شد که اصلی‌ترین روش برای تحلیل ماتریس داده‌های کیو است. در گام نخست، برای تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی شاخص کایزرمایر (KMO) ۳ به کار رفت. مقدار این شاخص همواره بین صفر و یک است و حداقل مقدار مطمئن آن برای انجام تحلیل عاملی ۰/۵ است (Zare Chahouki, 2011). با توجه به اینکه این شاخص ۰/۷۶۲ به دست آمد، داده‌ها مطمئن تشخیص داده شد (جدول شماره ۲).

3. Kaiser-Mayer-Olkin

جدول ۱. علل رکود اقتصاد صنعت قالی‌بافی روستایی در شهرستان گنبد کاووس (نمونه کیو).

شناسه	گزاره
Q1	دستیابی روستاییان به منابع معیشتی جدید در دیگر بخش‌های اقتصادی
Q2	عقب‌ماندگی فنی در تولید فرش دستباف
Q3	کمرنگ شدن سهم زنان در تأمین درآمد خانوار به دلیل دسترسی بیشتر مردان به منابع معیشتی خارج از روستا
Q4	رکود درآمدی به دلیل رشد نامناسب قیمت فرش دستباف در مقایسه با دیگر کالاهای تولیدی
Q5	بهره‌وری کمتر فرش‌بافی در مقایسه با دیگر فعالیت‌های اقتصادی
Q6	گریش خانواده‌های روستایی به سبک و شیوه و فرهنگ زندگی شهرنشینی و ناهمخوانی آن با سبک و شیوه زندگی و معیشت سنتی در روستا (رواج مصرف‌گرایی به جای فرهنگ تولیدگر روستایی)
Q7	تمایل نداشتن جوانان، به‌ویژه دختران جوان روستایی، به فعالیت فرش‌بافی و یادگیری مهارت‌های آن
Q8	زوال فرایند آموزش نسل به نسل مهارت‌های فرش‌بافی در خانه و جایگزین نکردن نظام جدید آموزش فرش دستباف
Q9	مشکلات بهداشتی فرش‌بافی به سبک سنتی در خانه
Q10	مهاجرت‌های روستاشهری و کاهش تعداد جمعیت فرش‌باف روستایی
Q11	سختی کار قالی‌بافی و آسیب‌های جسمی ناشی از آن
Q12	ضعف خلاقیت و نوآوری در زمینه طرح، رنگ، نقشه و کیفیت مواد اولیه در راستای افزایش کیفیت تولید فرش دستباف
Q13	افزایش قیمت و گرانی مواد اولیه تولید فرش دستباف
Q14	ضعف نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی در رونق بخشی به تولید صنعت فرش دستباف
Q15	ضعف سیاست‌های حمایتی دولت از فرش‌بافان (بیمه و...) و ناکارآمدی نهادهای مسئول در این زمینه
Q16	مشکلات بازاریابی فرش دستباف در مقیاس خرد و کلان

منابع: یافته‌های پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴.

جدول ۲. آزمون کایزرمایر و بارتلت و کفایت نمونه‌گیری (N=۶۲).

شاخص کایزرمایر (KMO)	آزمون بارتلت
۰/۷۶۲	۴۹۶
۴۳۸۳/۱۴۱	۰/۰۰۰
۴۹۶	۰/۰۰۰

منابع: یافته‌های پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴.

جدول ۳. یافته‌های تحلیل عاملی کیو.

عامل	شناسه مشارکت‌کننده/شغل	بار عاملی	واریانس (%)°	آلفای کرونباخ**
عامل ۱	P۱: (تاجر فرش دستباف)	۰/۹۳۳	۱۵/۹۹۱	۰/۹۱۴
	P۸: (تاجر فرش دستباف)	۰/۹۱۱		
	P۲۲: (عضو هیئت علمی دانشگاه)	۸۳۲		
	P۲۳: (عضو هیئت علمی دانشگاه)	۷۰۳		
عامل ۲	P۴: (کارشناس آموزشگاه فرش)	۰/۹۱۲	۱۵/۴۲۲	۰/۸۴۹
	P۳: (کارشناس آموزشگاه فرش)	۰/۸۴۳		
	P۱۰: (عضو هیئت علمی دانشگاه)	۰/۵۸۶		
عامل ۳	P۱۴: (تاجر فرش دستباف)	۰/۸۸۲	۱۴/۴۴۵	۰/۸۲۶
	P۹: (تاجر فرش دستباف)	۰/۸۰۹		
	P۶: (عضو هیئت علمی دانشگاه)	۷۲۷		
	P۱۱: (تاجر فرش دستباف)	۶۶۲		
عامل ۴	P۱۶: (عضو هیئت علمی دانشگاه)	۰/۹۰۰	۱۴/۰۴۰	۰/۹۰۱
	P۲۶: (عضو هیئت علمی دانشگاه)	۰/۸۹۹		
	P۷: (کارشناس جهاد کشاورزی)	۷۸۹		
	P۱۵: (عضو هیئت علمی دانشگاه)	۵۹۱		
	P۱۳: (کارشناس و طراح فرش)	۰/۸۷۰		
عامل ۵	P۲۴: (عضو هیئت علمی دانشگاه)	۰/۸۶۶	۱۳/۴۰۸	۰/۷۱۶
	P۲۵: (عضو هیئت علمی دانشگاه)	۰/۷۸۱		
	P۱۹: (کارشناس جهاد کشاورزی)	۶۷۷		
عامل ۶	P۵: (طراح و کارآفرین فرش)	۰/۸۳۲	۱۳/۳۹۱	۰/۷۰۳
	P۱۷: (کارشناس جهاد کشاورزی)	۰/۸۱۳		
	P۱۲: (تاجر فرش دستباف)	۰/۶۵۷		
	P۱۸: (کارشناس جهاد کشاورزی)	۶۲۶		
	P۲۰: (کارشناس جهاد کشاورزی)	۵۹۸		
	P۲: (کارشناس آموزشگاه فرش)	۵۱۹		

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

*کل واریانس تبیین‌شده (۸۶/۷) و **آلفای کرونباخ کل (۰/۸۴۳).

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴.

میزان پایایی هر یک از عامل‌ها محاسبه و سرانجام در همه موارد نتایج اطمینان‌بخشی مشاهده شد (جدول شماره ۳). در ادامه برای تحلیل و تفسیر شش دیدگاه شناسایی‌شده، امتیازهای عاملی گزاره‌های کیو ذیل هر عامل محاسبه شد. سپس گزاره‌های دارای

(۱۹/۲۳ درصد) از افراد در عامل سوم، چهار نفر (۱۵/۳۸ درصد) از افراد در عامل چهارم، چهار نفر (۱۵/۳۸ درصد) از افراد در عامل پنجم و در نهایت شش نفر (۲۳/۰۷ درصد) از افراد هم در عامل ششم جای گرفته‌اند. همچنین ضریب آلفای کرونباخ برای سنجش

جدول ۴. امتیازهای عاملی گزاره‌های رکود اقتصاد قالی‌بافی در هریک از عامل‌ها (گروه مشارکت‌کننده).

شناسه گزاره	گروه ۱	گروه ۲	گروه ۳	گروه ۴	گروه ۵	گروه ۶
Q1	-۰/۵۳۱۷۴	-۰/۷۳۱۵۶	۰/۰۱۸۹۴	-۰/۰۳۲۲۳	۰/۹۹۳۳۳	۱/۶۲۹۶۷
Q2	۰/۲۵۱۶۵	۱/۴۵۷۲۶	۰/۳۱۰۹۴	۰/۶۱۸۲۸	۱/۰۱۳۳	۰/۷۱۳۶۷
Q3	۰/۰۲۰۰۹	۰/۹۸۹۶۸	-۱/۵۳۴۹۱	۰/۱۰۶۷	-۰/۵۸۴۸۱	-۱/۱۸۸۹
Q4	-۱/۴۰۷۴۵	۰/۹۵۶۵۶	۰/۰۶۵۶۳	۰/۷۳۵۷۵	-۰/۴۵۴۷۱	-۱/۲۰۳۳۹
Q5	۰/۸۴۵۵۲	۱/۳۰۱۳۱	-۰/۹۴۶۹۸	-۰/۴۷۲۵۳	-۰/۱۲۳۸۴	۱/۴۰۳۰۷
Q6	۰/۷۱۳۵۴	-۱/۲۶۶۲۶	۰/۶۰۱۴۴	۱/۶۰۴۴۷	-۰/۰۷۵۳۴	۰/۱۹۴۵۸
Q7	-۱/۴۶۶۶۴	-۰/۲۵۱۰۲	-۰/۱۰۲۵۲	-۰/۱۶۱۴۲	-۰/۴۶۳۹۷	۱/۹۸۷۱۹
Q8	۰/۶۵۱۶۶	۰/۱۸۸۱۳	-۰/۴۲۲۱۷	۰/۰۰۷۳۹	۰/۴۷۱۷۵	-۰/۷۷۰۵۶
Q9	-۰/۴۷۸۲۲	۰/۰۶۰۱	-۱/۲۱۹۶۴	۰/۳۳۷۴۴	-۱/۵۹۱۱	۰/۲۰۴۳۷
Q10	-۰/۹۵۰۹۹	-۰/۲۷۸۳۴	۱/۰۰۰۸	-۱/۴۴۱۷۳	-۱/۷۴۳۳	-۰/۲۹۶۳۱
Q11	-۱/۴۶۶۴۲	-۰/۶۷۴۴۴	-۰/۲۰۸۹۹	۱/۴۷۵۱۲	۱/۰۹۸۲	-۰/۶۹۳۳۷
Q12	۱/۹۳۳۹۱	-۱/۲۷۱۳	۱/۵۸۹۰۳	-۰/۲۳۵۷	-۰/۹۶۷۳۳	-۰/۰۱۲۹۳
Q13	۰/۵۶۲۲۷	۰/۴۹۱۸۱	۲/۰۵۷۰۲	۰/۸۴۷۸	-۰/۰۶۴۷۳	-۰/۱۸۵۰۶
Q14	۰/۱۸۸۳	۰/۹۱۵۱۴	۰/۳۱۹۲۲	-۱/۴۸۳۴۸	۱/۶۷۸۲۵	-۰/۷۱۱۳۷
Q15	-۰/۰۴۷۶۱	-۱/۶۰۲۵۹	-۰/۲۴۵۵۶	-۱/۷۶۶۵۳	۱/۱۵۵۴۱	-۱/۱۲۶۴۲
Q16	۱/۲۲۱۳۳	-۱/۶۹۳۰۱	-۱/۲۸۲۲۳	۰/۵۳۱۶۷	-۰/۳۳۹۳۲	۰/۰۵۶۲۶

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴.

تولید و فروش قالی روستایی

۵. بحث و نتیجه‌گیری

صنعت فرش دست‌باف از دیرباز نقش مهمی در حیات اقتصادی جامعه ایران، به‌ویژه در نواحی روستایی، داشته است. ایران همواره در زمینه تولید انواع قالی و قالیچه‌های دست‌باف سرآمد کشورهای جهان بوده و در تاریخ معاصر، فرش دست‌باف از مهم‌ترین کالاهای صادراتی غیرنفتی ایران به‌شمار آمده است. طی دهه‌های گذشته به‌دلیل تحولات گسترده اجتماعی و اقتصادی در مقیاس کلان، از جمله ورود نفت به چرخه اقتصاد ملی و رشد شهرنشینی، دگرگونی‌های عمیقی نیز در ساختار سنتی اقتصاد و معیشت مردم روستایی پدید آمده است. این شرایط در بسیاری از نواحی روستایی با پیامدهای منفی همراه بوده و بستر مناسب برای بازساخت مطلوب

امتیاز عاملی بیشتر از عدد ۰/۷ مبنای تفسیر و مقایسه دیدگاه‌ها قرار گرفت (جدول شماره ۴). سپس گزاره‌های دارای امتیاز عاملی بالاتر از ۰/۷ به‌ترتیب ذیل هریک از دیدگاه‌ها مشخص شد (جدول شماره ۵). در ادامه هر دیدگاه (عامل) بر مبنای بالاترین امتیاز عاملی به‌دست‌آمده در میان شانزده گزاره بررسی شده (دسته کیو) نام‌گذاری شد. این دیدگاه‌ها عبارت‌اند از: ۱. ضعف خلاقیت و نوآوری و مشکلات بازاریابی؛ ۲. عقب‌ماندگی فنی و بهره‌وری اقتصادی ضعیف؛ ۳. گرانی مواد اولیه و ضعف نوآوری؛ ۴. تغییر سبک زندگی و سختی کار فرش‌بافی؛ ۵. ضعف نظام برنامه‌ریزی و ناکارآمدی نهادی؛ ۶. بی‌انگیزگی و تغییر معیشت و بهره‌وری اقتصادی ضعیف.

جدول ۵. ترتیب گزاره‌های دارای بیشترین امتیازهای عاملی در هر دیدگاه (عامل).

امتیاز عاملی	گزاره	دیدگاه
۱/۹۳	ضعف خلاقیت و نوآوری در طرح، رنگ، نقشه و کیفیت مواد اولیه در راستای افزایش کیفیت تولید (Q12)	۱. ضعف خلاقیت و نوآوری و مشکلات بازاریابی
۱/۲۲	مشکلات بازاریابی فرش دست‌باف در مقیاس خرد و کلان (Q16)	
۰/۸۴	بهره‌وری کمتر فرش‌بافی در مقایسه با دیگر فعالیت‌های اقتصادی (Q5)	
۰/۷۱	گرایش خانواده‌های روستایی به سبک و شیوه فرهنگ زندگی شهرنشینی و ناهمخوانی آن با سبک و شیوه زندگی و معیشت سنتی (رواج مصرف‌گرایی به‌جای فرهنگ تولیدگر روستایی) (Q6)	

دیدگاه	گزاره	امتیاز عاملی
۲. عقب‌ماندگی فنی و بهره‌وری اقتصادی ضعیف	عقب‌ماندگی فنی در تولید فرش دست‌باف (Q۲)	۱/۴۵
	بهره‌وری کمتر فرش‌بافی در مقایسه با دیگر فعالیت‌های اقتصادی (Q۵)	۱/۳۰
	کم‌رنگ‌شدن سهم زنان در تأمین درآمد خانوار به دلیل دسترسی بیشتر مردان به منابع معیشتی خارج از روستا (Q۳)	۰/۹۹
	رکود درآمدی به دلیل رشد اندک قیمت فرش دست‌باف در مقایسه با دیگر کالاهای تولیدی (Q۴)	۰/۹۶
۳. گرانی مواد اولیه و ضعف نوآوری	ضعف نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی در رونق‌بخشی به تولید صنعت فرش دست‌باف (Q۱۴)	۰/۹۱
	افزایش قیمت و گرانی مواد اولیه تولید فرش دست‌باف (Q۱۳)	۲/۰۵
	ضعف خلاقیت و نوآوری در طرح، رنگ، نقشه و کیفیت مواد اولیه در راستای افزایش کیفیت تولید (Q۱۲)	۱/۵۸
۴. تغییر سبک زندگی و فرس‌بافی	مهاجرت‌های روستاشهری و کاهش تعداد جمعیت فرش‌باف روستایی (Q۱۰)	۱/۰۰
	گرایش خانواده‌های روستایی به سبک، شیوه و فرهنگ زندگی شهرنشینی و ناهمخوانی آن با سبک و شیوه زندگی و معیشت سنتی (رواج مصرف‌گرایی به جای فرهنگ تولیدگر روستایی) (Q۶)	۱/۶۰
	سختی کار قالی‌بافی و آسیب‌های جسمی ناشی از آن (Q۱۱)	۱/۴۷
	افزایش قیمت و گرانی مواد اولیه تولید فرش دست‌باف (Q۱۳)	۰/۸۴
۵. ضعف نظام برنامه‌ریزی و ناکارآمدی نهادی	رکود درآمدی به دلیل رشد نامناسب قیمت فرش دست‌باف در مقایسه با دیگر کالاهای تولیدی (Q۴)	۰/۷۳
	ضعف نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی در رونق‌بخشی به تولید صنعت فرش دست‌باف (Q۱۴)	۱/۶۷
	ضعف سیاست‌های حمایتی دولت از فرش‌بافان (بیمه و...) و ناکارآمدی نهادهای مسئول (Q۱۵)	۱/۱۵
	سختی کار قالی‌بافی و آسیب‌های جسمی ناشی از آن (Q۱۱)	۱/۰۹
	عقب‌ماندگی فنی در تولید فرش دست‌باف (Q۲)	۱/۰۱
۶. بی‌انگیزگی و بهره‌وری اقتصادی ضعیف	دستیابی روستاییان به منابع معیشتی جدید در دیگر بخش‌های اقتصادی (Q۱)	۰/۹۹
	تمایل نداشتن جوانان، به‌ویژه دختران جوان روستایی، به فعالیت فرش‌بافی و یادگیری مهارت‌های آن (Q۷)	۱/۹۷
	دستیابی روستاییان به منابع معیشتی جدید در دیگر بخش‌های اقتصادی (Q۱)	۱/۶۳
	بهره‌وری کمتر فرش‌بافی در مقایسه با دیگر فعالیت‌های اقتصادی (Q۵)	۱/۴۰
	عقب‌ماندگی فنی در تولید فرش دست‌باف (Q۲)	۰/۷۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴.

با توجه به یافته‌های پژوهش و همان‌گونه که تعداد و چگونگی گروه‌بندی‌ها نشان می‌دهد، دامنه ایده‌ها و عقاید مشارکت‌کنندگان درباره علل رکود صنعت فرش دست‌باف در نواحی روستایی استان گلستان، تفاوت‌ها و مشابهت‌هایی دارد. بنابراین با توجه به هدف مطالعه کیو و معیار تفسیرپذیر بودن عامل‌ها یا گروه‌ها، شش دسته‌بندی از ذهنیت و عقاید مشارکت‌کنندگان به دست آمد که هر گروه دلایلی را برای رکود فرش دست‌باف تر کمن ذکر کرده‌اند. دلایل این گروه‌ها از این قرار است:

۱. گروه اول: اعضای گروه معتقدند ضعف خلاقیت و نوآوری در طرح، رنگ، نقشه و کیفیت مواد اولیه در تولید فرش دست‌باف تر کمن کاهش کیفیت این محصول را به دنبال داشته است. در عین حال آن‌ها

جوامع روستایی، به‌ویژه در ابعاد اقتصادی میسر، نشده است.

این پژوهش برای شناخت دیدگاه‌های صاحب‌نظران صنعت فرش دست‌باف تر کمن درباره علل رکود این صنعت در نواحی روستایی انجام شده است. در این راستا، با مشارکت ۲۶ کارشناس مجرب فرش دست‌باف تر کمن، ذهنیت مشارکت‌کنندگان در زمینه عوامل مؤثر رکود صنعت فرش در نواحی روستایی به روش کیو بررسی شد. سپس بر این دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان هم‌گروه استخراج و به‌عنوان نظر غالب درباره اهمیت عوامل مؤثر بر رکود فرش دست‌باف تر کمن معرفی شد. در روش‌شناسی کیو، هنگام تحلیل مقایسه‌ای دیدگاه‌ها، بر آشکارسازی ویژگی‌های هر دیدگاه و سپس، موارد توافق نظر و اختلاف نظر میان دیدگاه‌ها تأکید می‌شود.

دست‌باف اعلام می‌کنند. این دو گزاره که در کنار گزاره‌هایی مانند سختی کار قالی‌بافی و آسیب‌های جسمی ناشی از آن، عقب‌ماندگی فنی در تولید فرش دست‌باف و دستیابی روستاییان به منابع مالی جدید، رکود بیشتر فرش دست‌باف ترکمن را به دنبال داشته است. نتایج و دیدگاه این گروه از کارشناسان با نظرات عزمی و همکاران (۲۰۱۱) همخوانی دارد.

۶. گروه ششم: تمایل نداشتن جوانان، به‌ویژه دختران جوان روستایی، به فعالیت فرش‌بافی و یادگیری مهارت‌های آن، دستیابی روستاییان به منابع معیشتی جدید در دیگر بخش‌های اقتصادی، بهره‌وری کمتر فرش‌بافی در مقایسه با دیگر فعالیت‌های اقتصادی و همچنین عقب‌ماندگی فنی در تولید فرش دست‌باف، تأکید این گروه در زمینه علل رکود صنعت فرش‌بافی در نواحی روستایی است.

با توجه به تحلیل داده‌ها در نرم‌افزار SPSS و نتایج حاصل از آن (جدول شماره ۳ و شماره ۴) و نظر متخصصان مشارکت‌کننده در این نظرخواهی، شش دیدگاه در این زمینه شناسایی شد. در حقیقت جدول شماره ۳ تعداد مشارکت‌کنندگان و شناسه آن‌ها را در هر دیدگاه نشان می‌دهد. براین اساس در گروه اول چهار نفر، گروه دوم سه نفر، گروه سوم پنج نفر، گروه‌های چهارم و پنجم هر یک چهار نفر و گروه ششم شش نفر حضور داشتند.

در جدول شماره ۵، امتیازهای هر گزاره در گروه‌های شناسایی‌شده نشان داده شده است. براساس این جدول گزاره «افزایش قیمت و گرانی مواد اولیه تولید فرش دست‌باف» با امتیاز عاملی ۲/۰۵ بیشترین امتیاز عاملی را در بین گزاره‌های مختلف کسب کرده است. نتایج این تحقیق با نتایج تحقیق رضوانی و همکاران (۲۰۱۲) که گرایش خانواده‌های روستایی به سبک و شیوه و فرهنگ زندگی شهرنشینی را به‌عنوان مهم‌ترین علت رکود صنعت قالی‌بافی در مناطق روستایی شهرستان ملایر معرفی کرده بودند، همخوانی ندارد. پس از این گزاره، گزاره‌های «تمایل نداشتن جوانان، به‌ویژه دختران جوان روستایی، به فعالیت فرش‌بافی و یادگیری مهارت‌های آن» و «ضعف خلاقیت و نوآوری در طرح، رنگ، نقشه و کیفیت مواد اولیه در راستای افزایش کیفیت تولید» به‌ترتیب با امتیازهای ۱/۹۷ و ۱/۹۳ در رده‌های بعدی قرار دارد.

در بین گزاره‌های موجود در گفتمان گزاره «مشکلات بهداشتی فرش‌بافی به سبک سنتی در خانه» با وجود قرارداد داشتن در فضای اولیه گفتمان، در مراحل مرتب‌سازی گزاره‌ها از دیدگاه هیچ‌یک از کارشناسان مورد توجه قرار نمی‌گیرد. همچنین گویند «بهره‌وری کمتر فرش‌بافی در مقایسه با دیگر فعالیت‌های اقتصادی» با داشتن سه تکرار در بین شش دیدگاه، بیشترین میزان تکرار را به‌دست آورده است.

سرانجام آنچه از یافته‌های پژوهش برمی‌آید، بیانگر آن است که از دیدگاه متخصصان «عقب‌ماندگی فنی در تولید فرش دست‌باف» و «بهره‌وری کمتر فرش‌بافی در مقایسه با دیگر فعالیت‌های اقتصادی»،

مشکلات بازاریابی فرش دست‌باف را نیز در رکود این صنعت مؤثر می‌دانند. این گروه همچنین به بهره‌وری کمتر فرش‌بافی در مقایسه با دیگر فعالیت‌های اقتصادی اشاره کرده‌اند. ارزش افزوده پایین این کالا و دوره زمانی تحصیل آن دلیل ناچیزبودن دستمزد بافندگان است؛ به‌نحوی که این دستمزد به کمتر از پنج‌هزار تومان در روز می‌رسد. بنابراین با افزایش درآمد سرانه و ایجاد شدن فرصت‌های شغلی بهتر، به‌طور طبیعی افراد کمتری در این رشته فعالیت خواهند کرد. این نتایج با نتایج شم‌آبادی و خداداد حسینی (۲۰۰۹) همسو است. اعضای این گروه گرایش خانواده‌های روستایی به سبک، شیوه و فرهنگ زندگی شهرنشینی و ناهمخوانی آن با سبک و شیوه زندگی و معیشت سنتی و به‌عبارت‌دیگر، رواج مصرف‌گرایی را از دلایل اصلی رکود فرش ترکمن در نواحی روستایی استان گلستان قلمداد کرده‌اند. این نتایج با نتایج میرکتولی (۲۰۰۹) همسو است.

۲. گروه دوم: اعضای این گروه بر این باورند که عقب‌ماندگی فنی در تولید فرش دست‌باف، باعث ناتوانی این صنعت در رقابت با دیگر بخش‌های اقتصادی و در نتیجه رکود آن شده است. همچنین اعضای گروه مسائل اقتصادی از جمله بهره‌وری پایین فرش‌بافی با سایر فعالیت‌ها را مورد توجه قرار داده و از ضعف برنامه‌ریزی توسعه روستایی به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر بر رونق بخشی به تولید صنعت فرش دست‌باف و رکود آن یاد کرده‌اند.

۳. گروه سوم: مشارکت‌کنندگان این گروه به‌شدت معتقدند که افزایش قیمت و گرانی مواد اولیه تولید فرش دست‌باف مهم‌ترین دلیل رکود فرش دست‌باف در نواحی مطالعه‌شده است. اعضای این گروه همانند گروه اول ضعف خلاقیت و نوآوری در طرح، رنگ، نقشه و کیفیت مواد اولیه و همچنین وجود مهاجرت‌های روستاشهری را در رکود صنعت فرش دست‌باف ترکمن مؤثر می‌دانند.

۴. گروه چهارم: اعضای گروه تأکید دارند تغییر شیوه و سبک زندگی و گسترش فرهنگ زندگی شهرنشینی و ناهمخوانی آن با سبک و شیوه زندگی و سختی کار فرش‌بافی بر رکود فرش دست‌باف ترکمن مؤثر بوده است. این یافته‌ها با نتایج رضوانی و همکاران (۲۰۱۲) همسو است. اعضای این گروه وجود دارهای افقی قالی را که از آن‌ها در بافت فرش استفاده می‌شود، موجب بروز ناراحتی‌های جسمی برای بافندگان فرش می‌دانند. علاوه بر این اعضای گروه چهارم مسائل اقتصادی از جمله رکود درآمدی به‌دلیل رشد نامناسب قیمت فرش دست‌باف در مقایسه با دیگر کالاهای تولیدی و افزایش قیمت و گرانی مواد اولیه تولید فرش دست‌باف را از دیگر عوامل مؤثر بر تولید فرش ترکمن برشمرده‌اند.

۵. گروه پنجم: اعضای این گروه گزاره‌هایی از قبیل ضعف نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی در رونق بخشی به تولید صنعت فرش دست‌باف و سیاست‌های حمایتی دولت از فرش‌بافان (بیمه و...) و ناکارآمدی نهادهای مسئول را به‌عنوان مهم‌ترین دلایل رکود فرش

References

- Adeli, Z. (2013). [Carpet clusters in Golestan Province (Persian)]. Retrieved from <http://golestancarpets.com/index.php/intro/introduction>.
- Azouji, A. (2003). [Investigation of global markets of hand-woven carpets and identification their global market restriction and tariffs (Persian)]. Paper presented at the 1th National Conference on Carpet Research, Tehran, Iran, 19-20 October 2003.
- Darabi, H. (2005). [Spatial impacts of development activities using people participation: a case study on Kashan village's settlement (Persian)] (PhD thesis). Tehran: Tarbiat Modares University.
- Duenckmann, F. (2010). The village in the mind: applying Q-methodology to re-constructing constructions of rurality. *Journal of Rural Studies*, 26(3), 284-95.
- Ellingsen, I. T., Størksen, I., & Stephens, P. (2010). Q methodology in social work research. *International Journal of Social Research Methodology*, 13(5), 395-409.
- Esfandiari, A., Tajpoury, Q., & Pakzad, A. R. (2010). [Factors affecting the export of turkmen carpet (Persian)]. *Goljaam*, 17, 71-84.
- Exel, J. V., Graaf, G., & Brouwer, W. (2007). Care for a break? An investigation of informal caregivers' attitudes toward respite care using Q-methodology. *Health Policy*, 83(2), 332-42.
- Eynali, J., & Taher Khani, M. (2006). [Evaluation of rural social welfare complexes in rural welfare (Case study: Sojas, Kaase and Garmab villages of Khodabandeh city) (Persian)]. *Quarterly Modarres Human Sciences*, 9(4), 101-16.
- Heydari Shakib, R. (2011). [The Investigation and identification of traditional dyeing in Kashan city (Persian)]. *Journal of Ketabe Mahe Honar*, 142, 96-102.
- Jafar Najad, A., Sajjadi Panah, A., Saffavi Mirmahaleh, S. R., & Ajali Ghashlajoghi, M. (2009). [Electronic commerce/electronic business/hindrances/master plans/Iranian hand-woven carpet (Persian)]. *Iranian Journal of Trade Studies*, 13(52), 1-34.
- Khoshgooyanfard, A. R. (2007). [Q-methodology (Persian)]. Tehran: IRIB Research Center.
- Mir Kattouli, J. (2009). [A study of economic-social reasons for the quality decline of Turkman carpets (Persian)]. *Geographical Research*, 24(3), 51-66.
- Poursadegh, N., Bohlooli, N., & Hajikhani, M. (2010). [The Role of Carpet Hand-Weaving Cooperatives of Janjan Province on Increasing the Exports of Hand-Woven (Persian)]. *Ta'avon*, 21(3), 155-70.
- Saberi, E. (2003). [The role of hand-woven carpets industry on producing job opportunities in urban and rural areas. National Research Seminar on hand-woven carpets (Persian)]. Paper presented at the 1th National Conference on Carpet Research, Tehran, Iran, 19-20 October 2003.
- Shajari, H., & Ghavami, M. (2003). [Iranian Carpet Export to European Union and the Effect of Foreign Competition on them (Persian)]. Paper presented at the 1th National Conference on Carpet Research, Tehran, Iran, 19-20 October 2003.
- Sham Abadi, M. A., & Khodadad Hossini, S. H. (2009). [Export marketing of Persian carpet (Persian)]. *Iranian Journal of Trade Studies*, 11(43), 1-34.
- مهم‌ترین عامل رکود اقتصاد فرش بافی در روستاها محسوب می‌شود. در نتیجه به نظر می‌رسد چیرگی بر مشکلات موجود از یک منظر نیازمند نگرش سیستمی به مقوله اقتصاد روستایی و از منظری دیگر برنامه‌ریزی راهبردی، مبتنی بر جریان‌های مختلف در آینده بازار فرش دست‌باف است.

Watts, S., & Steiner, P. (2012). *Doing Q Methodological Research: Theory, Method & Interpretation*. London: Sage Publication.

Wright, P. N. (2013). Is Q for you? Using Q methodology within geographical and pedagogical research. *Journal of Geography in Higher Education*, 37(2), 152-63.

Statistical Center of Iran. (2011). National population and housing census. Retrieved from www.amar.org.ir.

Zare Chahouki, M. R. (2011). *[Data Analysis in Natural Resources Research Using SPSS Software (Persian)]*. Tehran: Tehran University Press.

Ziaei, A. (2002). *[Analysis of Productivity of production factors affecting hand-woven carpets on the process of socioeconomic development of rural communities, a case study Harris hand-woven carpets-Azerbaijan (Persian)]* (MSc. thesis). Tehran: Tarbiat Modares University.

